

Анатолій Дмитренко

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА
В 1835–1884 рр. У ДОКУМЕНТАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ М. КИЄВА

Київський національний університет імені Тараса Шевченка — всесвітньо відомий навчальний заклад, якому належить визначальна роль в розвитку вітчизняної науки і культури. Як відомо, вихідним у його історії був указ «Об учреждении в Кіеве университета» від 8 листопада 1833 р., який проголосив: «Обращая непрерывное внимание наше на успехи общего истинно народного воспитания в государстве, признали мы за благо по переводе Волынского лицея из Кременца в Киев преобразовать оный в высшее учебное заведение...»¹ Навчальний заклад отримав назву Імператорського університету св. Володимира й був урочисто відкритий 15 липня 1834 р.

Спочатку в університеті функціонував один факультет — філософський з історико-філологічними та фізико-математичним відділеннями. У вересні 1834 р. було відкрито юридичний факультет. Із 68 осіб, які подали прохання про зарахування до університету, після складання іспиту студентами стали 58 чол., 30 з яких — юридичного факультету.

Заняття в університеті розпочалися 28 серпня 1834 р., але на юридичному факультеті лекції не читалися через брак викладачів. Його відкриттю сприяла діяльність попечителя Київського учбового округу, який мав «догавити мене об оном мненіє для надлежащих с моей стороны представлений г. Министру, возвратив при том и все приложения»².

Лише 1835 р. з Петербурга прибула група вчених, призначених на факультет, а саме: К.О. Неволін, С.О. Богородський і С.М. Орнатський. Першим професором (по кафедрі римського права) на юридичному факультеті був О.М. Міцкевич³.

Заняття для перших 35 студентів юридичного факультету розпочалися 1835 р. Провів їх у царину юридичної науки перший декан факультету професор Ігнатій Данилович.

В фондах Державного архіву м. Києва зберігаються I, II, III Табелі університету.

Зокрема Табель I. «Учебный календарь для Университета Св. Владимира на 1834 г.» передбачав, що навчальний рік має складатися з двох семестрів: перший — 12 січня — 10 травня 1834 р.; другий — 22 червня — 20 грудня 1834 р.⁴

В таблиці визначалися також навчальне навантаження викладачів та перелік предметів, що вивчалися.

Відповідно до пропозиції міністра і попечителя, Рада Університету св. Володимира, після обговорення згаданих документів запропонувала зменшити кількість лекцій для одного викладача з 10 год. (за пропозицією Міністра народної освіти) до 6. Щодо богослов'я була внесена пропозиція про його читання не по 4 год. в день, а триваліший період, бо професори «обремененные таким числом часов преподавания, не имели бы довольно досуга для приготовления себя к лекциям»⁵. Водночас студенти не могли приділяти належної уваги допоміжним предметам (історії, статистиці, повітнім мовам). Рада також запропонувала продовжити період вивчення юридичних предметів, оскільки обсяг їх (зокрема зводу законів) дуже великий.

Щодо розподілу предметів за курсами і роками Рада Університету запропонувала внести зміни у викладання римського права (спочатку скорочено прочитати зовнішню історію Римського права, потім — внутрішню та інститути римського права). Весь курс викладання передбачено було закінчити в I півріччі, а другий — присвятити вивченню паядектів і викладати їх скорочено.

Для викладання місцевих законів, дуже важливих для майбутніх юристів, що мали згодом працювати в судових місцях Західних губерній, Рада Університету запропонувала збільшити кількість годин в порівнянні з запропонованими в таблиці II⁶.

Згідно зі Статутом Київського університету св. Володимира від 25 грудня 1833 р. на юридичному факультеті вивчалися такі предмети: енциклопедія права (загальний систематизований огляд законодавства); основні закони та уложення Російської імперії, закони про громадянський стан людей у державі; цивільні закони (загальні та особливі), зокрема кредитне, торговельне, фабричне законодавство та локальне (звичаєве) право; кримінальне законодавство, закони благочинства; закони державні зобов'язання і фінанси, римське право та його історія. Крім того, викладалася і така спеціальна дисципліна, як церковне право⁷.

Табель III навчального календаря, пропонував заняття на юридичному факультеті розпочати з 12 січня 1835 р., але Рада Університету вирішила доцільним розпочинати навчальний рік після літніх канікул, так як випускники гімназій матимуть можливість продовжувати вивчення без перерви⁸.

Рада університету на пропозицію попечителя від 9 січня 1835 р., також визначила кількість кафедр Університету св. Володимира. Зокрема, по юридичному факультету передбачалися кафедри: установ і енциклопедії права; римського законодавства; цивільних законів; місцевих законів; законів про народну освіту, благочинства, благоустрою і законів про фінанси; поліції і кримінальних законів⁹.

Здійснювати викладання по даних кафедрах мали 5 ординарних професорів, 1 — екстраординарний професор, допомагати професорам повинен був 1 ад'юнкт¹⁰.

В 1842 р. спеціально для Університету св. Володимира професором С.С. Уваровим був запропонований статут децю відмінний від статуту 1835 р., яким тоді керувалися всі російські університети¹¹.

Відповідно до даного статуту на юридичному факультеті встановилися такі кафедри: енциклопедія законодавства разом з історією законодавства; римського законодавства та історії його; російських державних законів; законів про державні повинності і фінанси; цивільних і межових законів; законів благоустрою; законів благочинства і законів кримінальних; загальнонародного правознавства¹².

Таким чином за статутом 1842 р. кількість кафедр збільшувалася з 6 до 8 за рахунок перерозподілу предметів, які викладалися раніше. Замість кафедри цивільних законів створювалася кафедра цивільних і межових законів.

Кафедра законів про народну освіту, благочинства, благоустрою і законів про фінанси була розділена на кафедри законів благоустрою, законів благочинства і законів кримінальних (останні були віднесені з кафедри №6, де вони були разом з «поліцією»). Окремо була виділена кафедра «Російських державних законів».

Викладання на юридичному факультеті Імператорського університету св. Володимира в 1842–43 рр. здійснювали такі викладачі: енциклопедія законодавства — (професор Неволін (ректор Університету св. Володимира); загальний вступ до науки цивільних законів і законів про союзи сімейні, про майно і зобов'язання по договорах (ординарний професор, декан юридичного факультету Орнатський);

загальна частина кримінальних законів (ординарний професор Богородський); історія римського законодавства, римські закони про судочинство, загальнонародне законодавство (ординарний професор Чеховський); закони про сільську і ремісничу промисловість і торгове законодавство (екстраординарний професор Іванишев); закони про державне майно і статуту монетний і про сіль (виконуючий обов'язки ад'юнкта Цветков); історія Російського законодавства (виконуючий обов'язки ад'юнкта Романовський)¹³.

Крім юридичних дисциплін, студенти даного факультету вивчали: «русскую словесность, русскую историю, церковное законодательство, судебную медицину»¹⁴.

Період кінця 40-х — початку 60-х рр. XIX ст. історії юридичного факультету пов'язаний з іменем М.Д. Іванишева.

Деканство його співпало із введенням секретної інструкції ректору і декану князя Ширинського-Шахматова, за якою виборний ректор 1849 р. був переобраний в корінного і відсторонений від професорських обов'язків, а це поставило його над професорською корпорацією як начальника. Головним обов'язком ректора став нагляд «над направлением и духом университетского преподавания».

Декани ж були помічниками ректора в даній справі.

Будучи деканом в умовах дії секретної інструкції, М.Д. Іванишев з «большим тактом умел исполнять требования секретной инструкции, смягчив ее на практике и сделал незаметной для профессорской деканскую полицию «над преподаванием профессором»¹⁵.

Професори оцінили таке тактовне ставлення до них Іванишева і обирали його деканом тричі. Але 3-є деканство його було перервано відрядженням за кордон. Загалом Іванишев очолював факультет з грудня 1848 р. по червень 1861 р.

Деканство М. Д. Іванишева ознаменувалось оновленням складу юридичного факультету. При ньому юридичний факультет поновили професорами Незабитовським, Рсманович-Словатинським, Ренненкампом, Демченком і Сидоренком.

В 1850–1851 рр. викладання на юридичному факультеті Імператорського університету св. Володимира продовжувало здійснюватися на основі статуту університетів 1842 р. Аналіз змісту програм з предметів кримінального законодавства і законництва, законів про кримінальне судочинство, судової медицині, права народів і дипломатій, міжнародного

права, римського права, цивільного права, стародавньої історії, російського законодавства дає можливість стверджувати, що підготовка кадрів юристів в Університеті була спрямована на отримання ними відповідних знань як про історію законодавства зарубіжних країн, так і Росії¹⁶.

Кожна з програм включала вступну частину, де розкривалися суттєві ознаки даного курсу, мета його вивчення. Основна частина програми будувалася на основі принципу історизму, а там, де автор програми (викладач) вважав необхідним, курс розкривався і в міжнародному аспекті.

Наприклад, програма «Вступ до науки цивільних законів з оглядом історії місцевих законів» включала загальний вступ до науки цивільних законів (визначення науки, відношення її до інших частин Російського законодавства, поділ цивільних законів на загальні та місцеві; способи викладання, необхідність вивчення цивільних законів); огляд історії цивільних законів різних країн (Малоросії, Бессарабії, Грузії) та суть даних законів¹⁷.

В той же час з аналізу наявних документів щодо змісту навчання можна зробити висновок, що на юридичному факультеті, крім читання лекцій (програми написані для лекцій), проводилися й практичні заняття, про що свідчить наявність програм для вправ студентів в практичному судочинстві¹⁸.

В 1862 р. М.Д. Іванишев був вибраний ректором і працював на цій посаді майже 3 роки, до лютого 1865 р. Він був першим виборним ректором, після того як державною волею 2 лютого 1862 р. було повернуто університетам «дорогоє право вибору свого представителя».

Початок 60-х років знаменувався посиленням польського руху, «смуту», а також введенням нового статуту 1863 р., який надав університетам широку автономію і провів радикальну реформу. В усьому ладі університетського життя відбувалася ліквідація старого порядку і утвердження нового.

Це був час введення нового статуту і всю складність цього впровадження виніс на своїх плечах М.Д. Іванишев. 60-ті роки були і «взбаламученное время», коли зріс інтерес суспільства до публічної університетської науки, масово відвідувалися професорські лекції. Ректор М.Д. Іванишев, намагаючись регулювати цей рух, запропонував в 1864 р. відкрити в університеті «дарові лекції» для сторонніх осіб, але Рада університету не прийняла ініціативи ректора¹⁹.

Рада Університету св. Володимира вітала прийняття нового статуту 1863 р. Хоча статут

надавав широкі права внутрішнього самоврядування, він позбавляв студентів навіть тих прав, якими вони користувались раніше. При запровадженні нового статуту в університеті налічувалося всього 35 професорів (25 — ординарних, 10 — екстраординарних). 12 професорів взагалі не мали докторського ступеня і згідно зі статутом не мали права на професуру. Викладачів не вистачало.

Статут передбачав на 4 факультетах 53 кафедри, з них — 13 кафедр на юридичному факультеті. Після введення в дію статуту 1863 р. в університеті налічувалося 35 вакантних кафедр, не вистачало 49 професорів і доцентів, в тому числі вакантними залишились нові кафедри на юридичному факультеті²⁰.

За період 50-х до 1884 р. деканами юридичного факультету були: ординарний професор римського права К.А. Мітюков (1861–1863 — 1865–1867); ординарний професор законів про фінанси і державні повинності Г.Д. Сидоренко (1867–1870 — 1873–1876); ординарний професор цивільного судочинства і судоустрою В.Г. Демченко (1879–1884)²¹.

Отже, проаналізувавши відповідні документи історії Університету св. Володимира за період 1833–1884 рр. можна зробити висновки: через відсутність викладачів юридичний факультет розпочав свою роботу в 1835 р.; розпорядок роботи юридичного факультету був визначений I, II, III Табелями Університету; до 1884 р. юридичний факультет працював на основі статутів 1835, 1842 і 1863 рр. Найбільш демократичним із них був Статут Імператорських університетів 1869 р.; за статутом 1835 р. на Юридичному факультеті було 6 кафедр, 1842 — 8, 1863 — 13. Однією з особливостей діяльності юридичного факультету того періоду були зміни в розподілі навчальних предметів по кафедрах та зміна їх назв.

¹ Киевский университет. Документы и материалы. 1834–1884 / Сост. Замлинский В.А., Долинский Н.В., Иваненко А.М. и др.— К.: Вища школа, 1984.— С. 14–15.

² Держархів м. Києва, ф. 16, оп. 465, спр. 6, арк. 1.

³ Історія Київського університету 1834–1959 / Ред. професор Жмудський О.З.— К.: Вид. Київський ун-т., 1959.— С. 240.

⁴ Держархів м. Києва, ф. 16, оп. 465, спр. 6, арк. 3.

⁵ Там само, арк. 29.

⁶ Там само, арк. 31.

⁷ Київський Національний Університет ім. Т. Шевченка. Сторінки історії. Видатні вчені.— К.: Бібліотека України, 1999.— С. 214.

- 8 Держархів м. Києва, ф. 16, оп. 465, спр. 6, арк. 35.
 9 Там само, арк. 43.
 10 Там само, арк. 40.
 11 *Ромер Ф.* Київський університет в 1855–1860-ті роки // З іменем святого Володимира / Упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський.— Кн. 2. Київський університет в документах, матеріалах та спогадах сучасників.— К., 1994.— С. 23.
 12 Держархів м. Києва, ф. 16, оп. 465, спр. 142, арк. 3.
 13 Там само, спр. 1338, арк. 4–5.
 14 Там само, спр. 142, арк. 1, 2.
 15 Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета Св. Влади-
 мира (1834–1884). Сост. и издан под ред. ординарного профессора В.С. Иконникова.— К., 1884.— С. 215.
 16 Держархів м. Києва, ф. 16, оп. 465, спр. 1335 арк. 1–8, 13–14, 17–38.
 17 Там само, спр. 1353, арк. 6–8.
 18 Там само, арк. 17–18.
 19 Биографический словарь профессоров и преподавателей...— С. 207–223.
 20 Історія Київського університету...— С. 37–39.
 21 Биографический словарь профессоров и преподавателей...— С. 441.

Володимир Гука

**ДОКУМЕНТИ ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКОЇ «ПРОСВІТИ» ТА ЇЇ ДІЯЧІВ
 У ФОНДАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
 (до 110-ї річниці від дня народження А. Річинського)**

У Державному архіві Волинської області зібрана багатюща джерельна база з історії краю, яка охоплює хронологічні рамки з XVI ст. до сьогодні. В держархіві налічується 4727 фондів із загальною кількістю 1 053 848 справ, близько 17 тис. книг, понад 2,3 тис. річних комплектів журналів та майже 3.8 тис. підшивок газет, що зберігаються в науковій бібліотеці архіву.

На наш погляд, досить пристойно представлена у фондах архіву діяльність «Просвіти». Так, фонд Луцького повітового товариства «Просвіти» налічує 730 справ, фонд Ковельського повітового товариства «Просвіти» — 156 справ, які характеризують діяльність філій «Просвіти» у населених пунктах Рожницького, Ковельського, Старовижівського, окремих селх Турійського районів. 98 справ зберігаються у фонді Володимирського повітового товариства «Просвіти», який характеризує діяльність філій у селх сучасного Володимир-Волинського та Іваничівського районів. В цих справах можна почерпнути інформацію про установчі документи «Просвіти» (статуту, протоколи зборів, списки філій та їх членів, касові книги тощо), зокрема сіл: Микуличі, Типковичі, Верба, Хмелівка, Іаова, Хворостово, м. Володимир-Волинський та інших, взаємовідносини «Просвіти» з офіційними властями.

В документах державного архіву області зібрано також чимало відомостей про людей, які залишили неабиякий слід на теренах Волині. Доля одних відображена поодинокими згадками в документах, власноручними руко-

писами і листами, про інших написані спогади, деякі передали на державне зберігання свої власні документи. В архіві на сьогодні налічується 40 фондів особового походження на 64 особи, знані у нашому краї. Ці фонди складають 1697 справ. Фонди особового походження ми намагаємося постійно поповнювати.

Арсен Річинський належить до тих, чия життя та громадська діяльність з 1925 по 1938 роки прослідковується у документальних та друкованих фондах архіву.

Лікар за покликанням, «Арсен Річинський, син Василя Федоровича та Віри Капітонівни народився 12 червня 1892 року в с. Тегилківці на Кременеччині, православний, одружений, жив в м. Володимирі по вул. Концевича, 12. До Володимира прибув з Тростянця Луцького повіту, звідки походить його дружина Ніна Прокопівна» — такі відомості зберігаються в документах фонду Волинського воєводського управління державної поліції в м. Луцьку від 19 липня 1933 року¹.

Як активний діяч просвітнянського руху на Волині, Арсен Річинський згадується неодноразово в документах Володимирського повітового товариства «Просвіти». Так, у протоколі загальних зборів від 21 червня 1925 року А. Річинський — голова зборів, а в списку членів «Просвіти» значиться разом з дружиною Ніною Річинською².

Як свідчать архівні документи, «Просвіта» мала неабиякий вплив на виховання підростаючого покоління в національному дусі. Великим досягненням просвітян краю була органі-